



УДК 341.4:341.6

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-343-348><https://orcid.org/0000-0002-0336-0023>**Задерейко С. Ю.,**

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного та
міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

***Анотація.** У статті досліджено міжнародне правосуддя як один із ключових механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини в умовах сучасних збройних конфліктів. Обґрунтовано, що міжнародне правосуддя виконує не лише каральну, а й превентивну, компенсаційну та стабілізаційну функції, оскільки сприяє відновленню справедливості, захисту прав потерпілих, утвердженню принципу невідворотності покарання та зміцненню міжнародного правопорядку. Проаналізовано інституційні та нормативні засади діяльності міжнародних судових установ, насамперед Міжнародного кримінального суду, спеціальних та змішаних трибуналів, а також окремі механізми універсальної юрисдикції держав у справах про міжнародні злочини.*

Особливу увагу приділено сучасним викликам, що ускладнюють ефективність міжнародного правосуддя, серед яких: обмеженість юрисдикції міжнародних судових інституцій, політична залежність процесів міжнародного переслідування, складність збору та фіксації доказів у зоні бойових дій, тривалість судових процедур, проблеми виконання рішень міжнародних судів, а також недостатня узгодженість між національними та міжнародними механізмами кримінального переслідування. Встановлено, що в умовах зростання кількості збройних конфліктів і масових порушень міжнародного гуманітарного права особливого значення набуває потреба вдосконалення інституційної архітектури міжнародного кримінального правосуддя та посилення співпраці держав із міжнародними судовими органами.

Зроблено висновок, що перспективи розвитку міжнародного правосуддя пов'язані з розширенням можливостей міжнародних і гібридних трибуналів, удосконаленням процедур документування воєнних злочинів, забезпеченням реальної участі потерпілих у судових процесах, посиленням ролі національних судів у реалізації принципу комплементарності, а також створенням спеціальних міжнародних механізмів для розгляду злочину агресії. Доведено, що ефективне міжнародне правосуддя є необхідною передумовою не лише покарання винних, а й довгострокового миру, відновлення довіри до права та недопущення повторення найтяжчих міжнародних злочинів.

***Ключові слова:** міжнародне правосуддя, воєнні злочини, міжнародна кримінальна відповідальність, Міжнародний кримінальний суд, злочин агресії, міжнародне гуманітарне право, спеціальний трибунал, притягнення до відповідальності, юрисдикція міжнародних судів, принцип невідворотності покарання.*

**ZADEREIKO S. INTERNATIONAL JUSTICE AS A MECHANISM OF
PROCUREMENT OF WAR CRIMES: CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS**

Abstract. *The article examines international justice as one of the key mechanisms of prosecution of war crimes in the context of modern armed conflicts. It is argued that international justice performs not only a punitive, but also a preventive, compensatory and stabilizing function, as it contributes to the restoration of justice, the protection of the rights of victims, the establishment of the principle of the inevitability of punishment and the strengthening of international law. The institutional and regulatory principles of the activities of international judicial institutions, primarily the International Criminal Court, ad hoc and mixed tribunals, as well as individual mechanisms of universal jurisdiction of states in cases of international crimes, are analyzed.*

Particular attention is paid to modern challenges that complicate the effectiveness of international justice, including: limited jurisdiction of international judicial institutions, political dependence of international prosecution processes, complexity of collecting and recording evidence in the war zone, length of judicial procedures, problems of implementing decisions of international courts, as well as insufficient coordination between national and international mechanisms of criminal prosecution. It is established that in the conditions of increasing number of armed conflicts and mass violations of international humanitarian law, the need to improve the institutional architecture of international criminal justice and strengthen cooperation of states with international judicial bodies is of particular importance.

It is concluded that the prospects for the development of international justice are associated with expanding the capabilities of international and hybrid tribunals, improving procedures for documenting war crimes, ensuring the real participation of victims in trials, strengthening the role of national courts in implementing the principle of complementarity, as well as creating special international mechanisms for considering the crime of aggression. It has been proven that effective international justice is a necessary prerequisite not only for punishing the guilty, but also for long-term peace, restoring trust in the law and preventing the recurrence of the most serious international crimes.

Keywords: *international justice, war crimes, international criminal responsibility, International Criminal Court, crime of aggression, international humanitarian law, special tribunal, prosecution, jurisdiction of international courts, principle of inevitability of punishment.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах збройних конфліктів, що супроводжуються масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права, особливого значення набуває ефективність міжнародного правосуддя як механізму притягнення винних осіб до відповідальності за воєнні злочини. Актуальність проблеми зумовлена тим, що наявні міжнародно-правові інструменти не завжди забезпечують оперативне, повне та невідворотне покарання винних, а також стикаються з юрисдикційними, політичними й процедурними труднощами. У зв'язку з цим постає необхідність комплексного наукового осмислення ролі міжнародного правосуддя у системі міжнародної кримінальної відповідальності, виявлення його сучасних викликів та визначення перспектив удосконалення.

Метою статті є комплексний аналіз міжнародного правосуддя як механізму притягнення до відповідальності за воєнні злочини, визначення його ролі у забезпеченні принципу невідворотності покарання, виявлення сучасних проблем функціонування міжнародних судових інституцій та обґрунтування перспектив удосконалення міжнародно-правових механізмів реагування на воєнні злочини.

Стан дослідження. Питання міжнародного правосуддя, міжнародної кримінальної відповідальності, кваліфікації воєнних злочинів та діяльності міжнародних судових інституцій були предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Значний внесок у розроблення цієї проблематики зробили Г.Гроцій, Х. Кельзен, А. Кассезе, А. Клайнам, В. Шабас, А. Бассіоні, а також українські дослідники, які аналізують юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, спеціальних трибуналів і механізми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. Водночас у сучасних умовах потребують подальшого наукового осмислення

питання ефективності міжнародного правосуддя в умовах новітніх воєнних конфліктів, співвідношення міжнародних і національних механізмів переслідування, а також перспектив інституційного розвитку міжнародних судових механізмів.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці доцільно виокремлювати кілька взаємодоповнювальних підходів до вивчення міжнародного правосуддя як механізму притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Базовим є нормативно-догматичний (доктринальний) підхід, у межах якого міжнародне правосуддя аналізується через норми Римського статуту, міжнародного гуманітарного права, практику міжнародних судів і трибуналів. Саме цей підхід дає змогу з'ясувати, які діяння охоплюються поняттям воєнних злочинів, якою є юрисдикція МКС, як співвідносяться міжнародна і національна юрисдикції та які межі кримінальної відповідальності фізичних осіб. Римський статут прямо визначає МКС як постійну інституцію, комплементарну національним кримінальним юрисдикціям, а до злочинів його юрисдикції відносить, зокрема, воєнні злочини. Це зумовлює центральність доктринального підходу для будь-якого дослідження міжнародного правосуддя [1].

Другим є інституційно-юрисдикційний підхід, який зосереджується на архітектурі міжнародного кримінального правосуддя: ролі МКС, спеціальних і гібридних трибуналів, органів розслідування, а також на проблемі комплементарності. У межах цього підходу дослідники аналізують не лише формальні повноваження судових органів, а й їхню спроможність реально забезпечувати переслідування воєнних злочинів. Особливе місце тут посідає ідея *positive complementarity* — взаємодії МКС і національних систем правосуддя, за якої міжнародне переслідування може стимулювати внутрішньодержавні провадження. Саме такий підхід дозволяє оцінити, коли міжнародне правосуддя має діяти автономно, а коли — каталізувати національні механізми відповідальності.

Третім є емпіричний та соціально-правовий підхід, що вивчає міжнародне правосуддя не лише як систему норм, а як реальну практику функціонування судів, прокурорів, реєстрів, адвокатів, потерпілих і бюрократичних процедур. Цей підхід виходить із того, що «правосуддя» не говорить одним голосом, а формується через взаємодію багатьох акторів, інституційні рутини та владні відносини. У такій перспективі предметом аналізу стають не лише вироки, а й процеси збирання доказів, побудови справи, організації участі потерпілих, а також політичний і соціальний ефект судового провадження. Для теми воєнних злочинів цей підхід особливо важливий, бо дозволяє оцінити не лише юридичну правильність рішень, а й їхню фактичну ефективність [2].

Четвертим є потерпіло-орієнтований (*victim-centred*) підхід. У сучасній літературі він пов'язаний із переосмисленням ролі потерпілих у міжнародному кримінальному процесі: від “джерела доказів” до самостійного носія права голосу, участі та репарацій. Водночас науковці показують, що міжнародне кримінальне правосуддя часто конструює так званого “ідеального потерпілого”, а реальна участь потерпілих у провадженнях МКС звужується через процесуальні, демографічні та інституційні бар'єри. Для дослідження відповідальності за воєнні злочини цей підхід є принциповим, бо зміщує фокус із абстрактного покарання на доступ до правосуддя, включення різних груп потерпілих та практичне відновлення справедливості [3]. З огляду на зазначене, існує нагальна потреба спеціальних міжнародних механізмів для розгляду злочину агресії. Хоча Римський статут і подальші Кампальські поправки включили злочин агресії до системи міжнародної кримінальної відповідальності, механізм його переслідування залишається значно вужчим і складнішим, ніж щодо інших міжнародних злочинів, зокрема через особливі юрисдикційні умови та політичну чутливість цього складу. Саме тому в доктрині послідовно обстоюється ідея створення спеціальних або спеціалізованих механізмів, здатних подолати наявні обмеження. У підсумку ефективно міжнародне правосуддя постає як необхідна умова не лише покарання винних, а й довгострокового миру, відновлення довіри до права та недопущення

повторення найтяжчих міжнародних злочинів, оскільки без реальної відповідальності масове насильство ризикує стати політично толерованою практикою.

П'ятим є експресивний (*communicative / expressive*) підхід, за яким міжнародне правосуддя розглядається не тільки як інструмент покарання, а і як механізм вироблення публічного смислу. У цій логіці міжнародні кримінальні суди не просто карають винних за воєнні злочини, а формують міжнародне повідомлення про неприйнятність певних практик, підтверджують цінність людської гідності та впливають на легітимність міжнародного правопорядку. У науці вже розроблено типологію експресивізму - інструментального, інтерпретативного, критичного і стратегічного, - що дозволяє аналізувати, як міжнародне правосуддя створює символічний ефект і водночас де проходять межі цієї виражальної функції [4].

Шостим є критичний підхід, який охоплює *TWAIL*-перспективу, феміністичний, постколоніальний, інтерсекційний і ширший критико-правовий аналіз. У межах цього напряму міжнародне правосуддя вивчається не лише як механізм боротьби з безкарністю, а й як інституція, що може відтворювати глобальні ієрархії, колоніальні асиметрії, вибірковість переслідування та нерівність доступу до правосуддя. Феміністичні й інтерсекційні студії додатково показують, що право і практика міжнародних судів можуть залишатися гендерно, расово або соціально "сліпими", якщо не враховують перехресні форми дискримінації. Для теми воєнних злочинів це означає потребу оцінювати не лише формальну законність, а й структурні ефекти міжнародного правосуддя [5].

Сьомим є відновний та транснаціонально-управлінський підходи. Перший пропонує доповнювати класичну каральну модель міжнародного кримінального правосуддя елементами *restorative justice* - ширшою участю потерпілих, репараціями та гарантіями неповторення. Другий розглядає сучасну систему відповідальності за воєнні злочини як мережевий, децентралізований порядок, у якому взаємодіють міжнародні суди, національні органи, слідчі механізми, правозахисні інституції та громадянське суспільство. Саме в цій логіці сучасне міжнародне правосуддя дедалі частіше постає не як одна судова інституція, а як *ecosystem of accountability* [6].

Отже, найбільш продуктивним для дослідження цієї теми є комплексний підхід, що поєднує доктринальний, інституційний, емпіричний, потерпіло-орієнтований, критичний та відновний виміри. Лише так можна повноцінно оцінити міжнародне правосуддя як механізм притягнення до відповідальності за воєнні злочини - одночасно як систему норм, інституцій, практик, смислів і владних відносин.

Міжнародне правосуддя має багатовимірну природу впливу на міжнародні відносини та національні правопорядки та виконує не лише каральну, а й превентивну, компенсаційну та стабілізаційну функції, ґрунтується. Каральна функція полягає у притягненні винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та інші найтяжчі порушення міжнародного права, що забезпечує реалізацію принципу невідворотності покарання. Міжнародне правосуддя давно перестало сприйматися лише як каральний інструмент і розглядається як багаторівневий механізм впливу на постконфліктний порядок. У сучасній доктрині підкреслюється його експресивна та нормоутверджувальна функція: міжнародні кримінальні процеси не лише карають конкретних винних, а й публічно фіксують неправомірність масових звірств, формують стандарти допустимої поведінки та зміцнюють легітимність міжнародного правопорядку. Саме тому ефективність міжнародного правосуддя оцінюється не тільки за кількістю вироків, а й за його здатністю впливати на довіру до права, стримування майбутніх злочинів і відновлення соціального порядку після конфлікту.

Водночас превентивна функція виявляється у стримувальному ефекті міжнародного судового переслідування, оскільки сама наявність міжнародних механізмів відповідальності формує для потенційних правопорушників усвідомлення реальної загрози покарання за вчинення міжнародних злочинів. Компенсаційна функція міжнародного правосуддя пов'язана із визнанням

прав потерпілих, забезпеченням їх участі у провадженні, можливістю отримання репарацій, відшкодування шкоди та символічного відновлення справедливості через офіційне встановлення факту злочину. Стабілізаційна функція проявляється у тому, що міжнародне правосуддя сприяє відновленню довіри до права, делегітимації практики безкарності, зниженню конфліктного потенціалу в постконфліктний період та зміцненню міжнародного правопорядку загалом.

Більш широке розкриття положення про інституційні та нормативні засади діяльності міжнародних судових установ передбачає аналіз як універсальних, так і спеціалізованих механізмів міжнародного кримінального правосуддя. Центральне місце в цій системі посідає Міжнародний кримінальний суд, юрисдикція якого ґрунтується на положеннях Римського статуту і поширюється на найтяжчі міжнародні злочини, якщо національні правопорядки не бажають або не спроможні здійснювати ефективне переслідування. Поряд із ним важливу роль відіграють спеціальні та змішані трибунали, створені для розгляду злочинів, учинених у конкретних конфліктах або державах, що дозволяє адаптувати модель правосуддя до особливостей певної ситуації та поєднати міжнародний і національний елементи судочинства. Окреме значення мають і механізми універсальної юрисдикції, за допомогою яких національні суди окремих держав можуть розглядати справи про міжнародні злочини незалежно від місця їх учинення чи громадянства винного, якщо такі злочини зачіпають основоположні інтереси всього міжнародного співтовариства. Саме сукупність цих інституційних форм забезпечує багаторівневу модель міжнародного правосуддя, у межах якої поєднуються міжнародні та національні засоби реагування на воєнні злочини, а отже - посилюється загальна ефективність механізму міжнародної кримінальної відповідальності.

Сучасні виклики ефективності міжнародного правосуддя мають комплексний характер і зумовлені як інституційними, так і політико-правовими чинниками. Насамперед ідеться про обмеженість юрисдикції міжнародних судових інституцій, оскільки їх повноваження залежать від ратифікації відповідних міжнародних договорів, спеціальних заяв держав, рішень міжнародних органів або встановлених статутних меж, що унеможливує універсальне й автоматичне переслідування всіх осіб, винних у воєнних злочинах. Не менш суттєвою є політична залежність міжнародного кримінального переслідування, яка проявляється у вибірковості підтримки окремих проваджень, впливі геополітичних інтересів держав на запуск або блокування міжнародних механізмів, а також у небажанні окремих держав співпрацювати з міжнародними судовими органами. У результаті міжнародне правосуддя нерідко стикається з ризиком фрагментарного застосування, що негативно впливає на його авторитет, легітимність і сприйняття як універсального механізму захисту міжнародного правопорядку.

Окрему групу проблем становлять процесуально-доказові труднощі, що особливо загострюються в умовах активних бойових дій. Збір, фіксація та збереження доказів воєнних злочинів часто ускладнюються недоступністю територій, руйнуванням інфраструктури, загрозою для слідчих і свідків, переміщенням населення, а також швидкою зміною фактичної обстановки. До цього додається тривалість міжнародних судових процедур, яка зумовлена складністю справ, великим обсягом доказового матеріалу, необхідністю дотримання високих стандартів справедливого судового розгляду та багаторівневістю міжнародних процесуальних механізмів. Унаслідок цього між моментом вчинення злочину та ухваленням рішення може минути значний час, що послаблює як превентивний, так і відновний потенціал міжнародного правосуддя. Не менш важливою є і проблема виконання рішень міжнародних судів, адже міжнародні інституції зазвичай не мають власного примусового апарату, а отже залежать від доброї волі держав у питаннях арешту підозрюваних, передачі обвинувачених, виконання вироків і забезпечення репарацій потерпілим.

Водночас однією з ключових системних проблем залишається недостатня узгодженість між міжнародними та національними механізмами кримінального переслідування. Попри існування принципу комплементарності, на практиці нерідко спостерігаються прогалини в координації слідчих дій, відмінності у кваліфікації міжнародних злочинів, проблеми обміну доказами, а також різний рівень інституційної спроможності національних органів правосуддя. Саме тому в умовах зростання кількості збройних конфліктів та масових порушень міжнародного гуманітарного права особливого значення набуває вдосконалення інституційної архітектури

міжнародного кримінального правосуддя. Йдеться про необхідність розширення механізмів юрисдикційного охоплення, підвищення ефективності взаємодії між міжнародними судами та національними органами, розвитку спеціальних і гібридних форм правосуддя, удосконалення процедур документування злочинів, цифрового обігу доказів, захисту потерпілих і свідків, а також посилення обов'язку держав співпрацювати з міжнародними судовими інституціями. Лише за умови такої системної модернізації міжнародне правосуддя зможе повною мірою виконувати свою каральну, превентивну, компенсаційну і стабілізаційну функції. Важливим є удосконалення процедур документування воєнних злочинів і забезпечення реальної участі потерпілих. Римський статут прямо передбачає участь потерпілих у провадженні та їхній захист, а практика і наукові дослідження показують, що без цього міжнародне правосуддя втрачає значну частину своєї відновної та легітимізаційної функції. Водночас академічні праці наголошують, що участь потерпілих повинна бути не декларативною, а фактично доступною, інакше судовий процес відтворює символічне правосуддя без реального відновлення справедливості [1]. Тому удосконалення доказових процедур, захисту свідків, цифрової фіксації злочинів і механізмів участі потерпілих є науково обґрунтованою умовою підвищення результативності міжнародного кримінального правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Rome Statute of the International Criminal Court. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court>
2. Sharon Weill, Kim Thuy Seelinger and Kerstin Bree Carlson Theorizing empirical court research: The test case of the trial of Hissène Habré. *International Review of the Red Cross*, Vol. 103. Pp. 1073 – 1081. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1816383122000182>
3. Christine Schwöbel-Patel The 'Ideal' Victim of International Criminal Law Free. *European Journal of International Law*, Vol. 29, Issue 3. Pp. 703–724. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chy056>
4. Barrie Sander The expressive turn of international criminal justice: A field in search of meaning. *Leiden Journal of International Law*. Vol. 32, Issue 4. Pp. 851 – 872. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156519000335>
5. Richard Clements, Christine Schwöbel-Patel and Leila Ullrich Introduction to the Symposium on International Criminal Law's Critical Aftermaths. *AJIL Unbound*. Vol. 119, 2025. Pp. 42 – 47. DOI: <https://doi.org/10.1017/aju.2025.12>
6. Jeremy Julian Sarkin, Author Notes Why the International Criminal Court Should Apply Restorative Justice and Transitional Justice Principles to Improve the Impact of Its Criminal Trials on Societies around the World. *International Journal of Transitional Justice*. Vol. 19, Issue 2. Pp. 260–278. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijaf005>

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026